

АКСІЯЛОГІЯ (ад грэч. *axia* каштоўнасць, *vargasz* + *..logia*), вучэнне аб каштоўнасцях, якое ахоплівае ўсе віды сац., маст. і рэліг. практыкі, чалавечую культуру ў цэлым. Тэрмін «А.» быў уведзены франц. філосафам П.Лапі (1902), але да праблем прыроды каштоўнасцей звярталіся з эпохі антычнасці. У 2-й пал. 19 ст. А. сфарміравалася як навук. дысцыпліна і стала адной з прыярытэтных у еўрап. філасофіі (Э.Гартман, Р.Г.Лотцэ, Ф.Брэнтана). Ф. Ніцшэ абвясціў патрабаванне «пераацэнкі ўсіх каштоўнасцей». У бел. філас. думцы 2-й пал. 20 ст. праблематыкай А. займаліся Я.М.Бабосаў, У.М.Конан, А.С.Майхровіч.

Існуюць розныя тэорыі тлумачэння прыроды каштоўнасцей: як уласціваю прыродзе чалавека і народжаную яго ўнутранымі імпульсамі; як грамадскае вызначэнне; як спрадвечнае каштоўнаснае вымярэнне, створанае Богам. Каштоўнасці класіфікуюць як прадметныя і суб'ектныя, віталістычныя (жыццёвыя) і духоўныя, адносныя і абсалютныя, маст., маральныя, матэрыяльныя, паліт., прававыя і інш. Іх крыніцай з'яўляюцца суадносны з'яў з эталонам на падставе эстэтычнай, этычнай, прагматычнай ці інш. адзнакі. Кожная культура стварае сваю іерархію каштоўнасцей [прыярытэты эстэтычных уласцівы стараж.-грэч. культуры, духоўна-рэліг. — сярэдневяковай, прагматычных — буржуазнай, віталістычных (жыццёвых) — кітайскай і інш.]. У сярэдзіне 20 ст. ў працэсе дзялення культур, а таксама пошуку шляхоў прадухлення экалагічнай і ядзернай катастроф, трагічных канфліктаў і бедстваў узнікла ідэя прыярытэту агульначалавечых каштоўнасцей, надання ім статусу зыходных арыенціраў міжнар. і ўнутрыпаліт. жыцця, маральных паводзін людзей. Для бел. культуры характэрна прызнанне каштоўнасці гуманнасці, талерантнасці, працавітасці, мужнасці, жыццязойнасці, у традыц. свядомасці прыярытэту

надаецца сям'і, гаспадарцы, дабрабыту.

Літ.: Ценностные ориентации в гуманитарном познании. Киев, 1989; Калан М.С. Философская теория ценности. Санкт-Петербург, 1997; Розов Н.С. Ценности в проблемном мире. Новосибирск, 1998. *В.Р.Языкович.*

АКТ (ад лац. *actus* дзеянне), частка драматычнага твора, якая характарызуецца пэўным унутраным адзіствам і закончанаасцю. У спектаклі А. раздзяляюцца перапынкамі (антрактамі). У сваю чаргу А. можа дзяліцца на больш дробныя часткі (з'явы, сцэны, карціны). П'есы антычных аўтараў, драматургаў эпохі Адраджэння і класіцызму звычайна мелі 5 А. Пазней гэта правіла было парушана. У сучаснай драматургіі можна сустрэць 3- і 2-актовыя п'есы.

АКТ у выяўленчым мастацтве, выява аголенага цела чалавека; жанр выяўл. мастацтва і фатаграфіі. Прысвечаны маст. інтэрпрэтацыі аголенай мадэлі (пераважна жаночай), у выяўл. форме перадае сугучныя часу ўяўленні аб прыгажосці чалавечага цела, каштоўнасці зямных пачуццяў. Для мастака А. з'яўляецца штудыйнай, практыкаваннем пры вывучэнні аголенага цела, накідам (мадэллю для будучых кампазіцый) або самаст. творам, што патрабуе валодання кампазіцыяй, перспектывай, пластычнай анатоміяй, умення перадаваць у прастору любыя ракурсы і найскладанейшыя рухі чалавека і інш. Як выяўл. матыў А. можа быць уключаны ў вобразны кантэкст тэматычнай кампазіцыі. Выконваецца з натуры і па ўяўленні. Выява аголенай мадэлі вядомы са старажытнасці. У 17—18 ст. набылі характар самаст. маст. задачы, пашырыліся ў якасці акадэмічных штудый. Пачынаючы з 19 ст. А. стаў у бел. мастацтве эстэтычнай нормай як самаст. жанр. У 20 ст. А. набыў адмысловую папулярнасць і ярка выяўлены творчы характар у рознай яго інтэрпрэтацыі ў бел. жывапісе і графіцы [В.Альшэўскі,

Р.Заслонаў, В.Захарынскі, М.Дундзін, У.Ксяндзоў, А.Ляшчынскі, А.Тарановіч (Алесь Эротыч), У.Тоўсцік і інш.], скульптуры (Ю.Анушка, В.Борзды, А.Варвашеня, А.Жураўлёў, А.Слепаў і інш.), фатаграфіі (А.Адамчык, У.Базан, І.Барсукоў, А.Глебаў, І.Цярэнцьеў і інш.). Адначасова працягвае існаваць як частка агульнай праграмы падрыхтоўкі па маст. спецыяльнасцях у спецыялізаваных сярэдніх і вышэйшых навуч. установах Беларусі. Гл. таксама *Ню*. *М.Л.Цыбульскі.*

АКТАВА (ад лац. *octava* восьмая) у паэзіі, страфа з 8 радкоў, рыфмаваных па схеме АБАБАБВВ. Першыя 6, у якіх звычайна развіваецца нейкая тэма, аб'яднаны 2 перакрываваемымі рыфмамі. Два апошнія радкі аб'яднаны сумежнай рыфмай і ўтрымліваюць афарыстычны вывад з таго, пра што гаворыцца ў 6 папярэдніх, ці ўвогуле нечаканы паварот думкі. А. ўзнікла ў італьян. нар. паэзіі, у еўрап. л-ры дасягнула росквіту ў эпоху Адраджэння. А. напісаны «Дон Жуан» Дж.Байрана, «Домік у Каломне» А.Пушкіна, «Партрэт» А.Талстога і інш. У бел. паэзіі А. сустракаецца ў Я.Купалы, М.Багдановіча, Н.Гілевіча, П.Труса, Я.Сіпакова і інш.

Як моцны рэактыў, каторы выклікае Між строк ліста, маўляў нябожчыкаў з магіл,
Рад раньш нявідных слоў, — так цемьен залівае
Зялёны, быццам лёд, халодны небасхіл,
І праз імглу яго патроху праступае
Маленькіх, мільх зор дрыгачы, срэбныя пыл.
Зароў, радзімья! Мацней, ясней гарыце
І сэрцу аб красе прыроды гаварыце!

(М.Багдановіч. «Актавы»)

АКТАВЫЯ КНІГІ, спецыяльныя кнігі ў судах ВКЛ і Польшчы ў 14—18 ст. У ВКЛ афіцыйна ўведзены Статутам ВКЛ 1529. Да сярэдзіны 16 ст. ўсе запісы рабіліся ў адной кнізе паводле часу паступлення спраў у суд. Паводле Статута ВКЛ 1566 зацверджаны земскі і гродскі суды з асобнымі А.к., якія падзяляліся на паточныя (запісваліся скаргі істоў, пярэчанні адказчыкаў, данясенні судовых чыноўнікаў),